

Departament de Periodisme

Curs 1991 - 92

Programa de l'Assignatura:

HISTORIA DE LA COMUNICACIO SOCIAL A ESPANYA
I CATALUNYA (ESPANYA)

Codi Assignatura: .....5106.....(c)

Professor/s:

JOSEP LLUIS GOMEZ i MOMPART

Facultat de Ciències de la Informació

Universitat Autònoma de Barcelona

HISTORIA DE LA COMUNICACIO SOCIAL A ESPANYA I CATALUNYA (ESPANYA)

PROF: JOSEP LLUIS GOMEZ i MOMPART
 Doctor en Ciències de la Informació, UAB, 1990.
 Llicenciat en Història Contemporània, UAB, 1978.
 Pàrit Industrial Elèctric, ETPIB, 1968.

TREBALLS DE RECERCA O DE SINTESI SIGNIFICATIUS

1. La gènesi de la premsa diària de masses: Barcelona, 1914-1923. L'arrencada del diari modern industrial a l'Estat espanyol i l'origen del discurs periodístic de masses a la Catalunya de la Mancomunitat. Tesi doctoral, Bellaterra, Departament de Periodisme, U.A.B., 1990, 3 vols.
2. "¿Existió en España prensa de masas? La prensa en torno a 1900" i (en col.laboració amb Joan Manuel Tresserras) "La reorganización del sistema informativo durante la guerra", a TIMOTEO ALVAREZ, J. y otros: Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990). Barcelona, Ariel, 1989.
3. "Les transformacions de la premsa catalana de la República a la Guerra" (en col.laboració amb Enric Marin), a GARITONANDIA, C.; GRANJA, J. L. de la, i PABLO, S. de (eds.). Comunicación, cultura y política durante la II República y la guerra civil. Vol. II: España (1931-1939). Bilbao, Universidad del País Vasco, 1990.

ACTIVITATS PROFESSIONALS SIGNIFICATIVES

1. Periodista, entre d'altres, als següents mitjans: Dossier Mundo, Diario de Barcelona, Revista Mundo, Doblón, Mundo Diario, El Viejo Topo i TVE-Catalunya, entre els anys 1974 i 1984.
2. Director i guionista de la sèrie (13 episodis) de TV-3 L'ofici d'aprendre (1986-1987).
3. Coordinador del suplement "Comunicació" del diari Avui (1988-1989) i del monogràfic "La ciutat i la comunicació" de la revista Barcelona, Metròpolis Mediterrània, núm. 13 (tardor de 1989).

OBJECTIU DE L'ASSIGNATURA

L'objecte de la matèria és l'estudi transdisciplinari de l'organització de la comunicació social a l'estat espanyol, mitjançant la història de les formes i els continguts de la

producció, difusió, intercanvi, consum, assimilació i manifestació dels missatges, idees, costums o creences.

En un curs acadèmic és impossible abastar tota la Història de la Comunicació Social a Espanya. És per això que el programa és concebut com un estudi dels ecosistemes de comunicació socials fonamentals des de l'època comunicativa tradicional o preindustrial fins a l'actual etapa d'informàtica de la societat, destacant-hi l'era de la comunicació de masses.

La intenció de l'assignatura és partir dels grans fets de masses i institucionals i dels principals esdeveniments per apropar-se als àmbits més significatius que il·lustren la comunicació social en els períodes rellevants de l'anomenada Història d'Espanya. En aquest sentit, els capítols del programa estan articulats amb una explicació general dels ecosistemes comunicatius i amb uns temes específics relatius a:

- La interpretació dels discursos històrics principals i la descodificació dels models establerts.
- L'organització, la producció i els consums culturals.
- Els agents comunicadors i els medis de la comunicació.
- Els mitjans de comunicació i les possibilitats comunicatives.
- Els sentiments i l'esperit de l'època a través de la vida quotidiana.
- Els instruments mentals i l'univers de significació.
- Els factors comunicatius derivats dels fenòmens socioculturals.

L'objectiu pedagògic d'aquest enfocament és doble: explicar les línies mestres de la Història de la Comunicació Social a Espanya, i a la vegada emprar unes metodologies que permetin als estudiants fer-se amb unes eines d'anàlisi històrica per a la comunicació social.

TEMARI

0. INTRODUCCIO.

1. Corrents historiogràfics i comunicació social. Metodologia i fonts documentals.

PART I.: LA COMUNICACIO SOCIAL TRADICIONAL.

2. L'època medieval
 Panorama de la comunicació en els pobles de la península en la conformació de la societat feudal. Al-Andalus: Una cultura d'avantguarda? La Reconquesta: Realitat i discurs històric. El món rural: La confrontació de les cultures

tradicionals i religioses. Tipus i organització comunicativa de les ciutats musulmanes i cristianes. La creació de les comunitats lingüístiques i el paper dels agents comunicadors en la sociovisió i en la cosmovisió.

3. L'Àntic Règim
Significat històric de l'Imperi i la Inquisició i de les seves repercussions en l'ecologia comunicativa. La dominació del castellà i el manteniment popular de les altres llengües nacionals. El Segle d'Or: Vida quotidiana i auto-representació d'una societat; el teatre barroc com a mitjà de comunicació; dones i estereotips femenins. Les expressions comunicatives de l'Humanisme a la Il·lustració. La polèmica del segle XVIII. Del noticierisme a la premsa regular.
4. L'adveniment de la burgesia
Revolució industrial i desenvolupament comunicatiu. El nou paisatge urbà i l'estil de vida a la capital. Economia política del ferrocarril i del telègraf. L'impacte dels nous corrents de pensament social i científic. La renaixença de les llengües nacionals i la normalització del castellà. Periodisme d'opinió i periodisme d'informació.

PART II.: LA COMUNICACIÓ DE MASSES.

5. El primer terç d'aquest segle
La transició a la societat de masses. La modernització i la seva influència en l'ecosistema comunicatiu. Els alhors dels nous mitjans de comunicació (fonògraf, telèfon, còmics, cinema, ràdio). Comunicació i espectacle durant la dictadura de Primo de Rivera.
6. La Segona República
La conformació de la societat de masses en l'àmbit polític, l'expansió de la cultura de masses i el desenvolupament de la societat civil. Organització i experiències culturals i comunicatives populars. Les dones en lluita pels seus drets i per les seves llibertats. El boom de la premsa i el nou periodisme. L'espectacle com a fenomen sociocultural i com a model comunicatiu.
7. La revolució i la guerra
L'Estat espanyol com a epicentre de l'interès social, polític, militar i cultural internacionals. Vida quotidiana i comunicació social a les reraguardes i als fronts. Les tècniques comunicatives de propaganda i persuasió. Expressions artístiques i culturals al servei del combat i de la cultura immediata.
8. El franquisme autàrquic (1939-1959)
La dictadura com a Estat castrador-homogeneïtzador. Opressió / repressió: el binomi redundat contra classes populars i identitats nacionals. La destrucció de la societat civil mitjançant la feixistització i el nacionalcatolicisme. Subcultura de masses i feed-backs sentimentals: la ràdio-companyia; cançonetes; novel·les de duro; tebeos. La simbologia del franquisme i els mites del règim.

9. El franquisme del desenvolupament (1959-1975)
Les contradiccions entre el país oficial i el país real. Anàlisi del "verticalisme" politico-cultural i comunicatiu i del cosmopolitisme importat (futbol, turisme, música, cinema, moda...). El model de vida imposat per la industrialització i la societat de consum. El rerafon de la Llei de Premsa de 1966: censura, desinformació i metallenguatge; l'hegemonia de TVE; auge de la subcultura. Comunicació paral·lela i cultura compromesa: lluita política i agit-prop; la nova cançó; el teatre independent. Nous corrents socioculturals i la seva influència a l'Estat espanyol.
10. La restauració borbònica (1975-1990)
Del post-franquisme a la democràcia sota el discurs de la crisi i la restauració monàrquica. Política-espectacle i hipersimulació: electoralitis, deserció, passotisme, postmodern, europeisme. La construcció de la imatge del rei i de l'ensinistrament del príncep. El cop d'Estat del 23-F de 1981 com a model semiòtic. El (re)"canvi" del PSOE o el neodiscurs espanyolista a l'Estat de les autonomies. Mode de producció massmediàtic: de la crisi a la renovació de la premsa; els nous predicadors de la ràdio; la TV fraccionada; alternatives en comunicació i gadgetització dels mitjans. Transnacionalització/informatització i vida quotidiana: la necessitat de reinterpretar els usos de l'espai/temps polític-econòmic i sociocultural.

BIBLIOGRAFIA

- AA.DD.: Resumen histórico del urbanismo en España. Madrid, Instituto de Estudios de la Administración Local, 1968.
- AA.DD.: Introducción a la cultura hispánica. Barcelona, Crítica, 1982.
- AA.DD.: Metodología de la prensa española. Madrid, Siglo XXI, 1982.
- AA.DD.: La mujer en la historia de España (siglos XVI-XX). Madrid, Cantoblanco i Universidad Autónoma de Madrid, 1984.
- AA.DD.: Mujer y sociedad en España (siglos XV-XX). Madrid, Cantoblanco i Universidad Autónoma de Madrid, 1984.
- AA.DD.: La guerra civil española 50 años después. Barcelona, Argos Vergara, 1985.
- AA.DD.: Historia de España [Alfaguara]. Madrid, Alianza, 1988 (revisada), 7 vols.
- AA.DD.: Estudios sobre historia de la ciencia y de la técnica. Valladolid, Junta de Castilla y León, 1988, 2 vols.
- AA.DD.: Historia de España. Barcelona, Planeta, 1988, 12 vols.
- AA.DD.: Las mentiras de una guerra. Desinformación y censura en el conflicto del Golfo. Barcelona, Deriva editorial, 1991.
- ABELLA, R.: La vida cotidiana bajo el régimen de Franco. Barcelona, Argos-Vergara, 1985.
- ABELLA, R.: La vida cotidiana durante la guerra civil. Vol. I: La España nacional; i Vol. II: La España republicana. Barcelona, Planeta, 1973 i 1976, respectivament.
- AGUILERA, C.; PAZ, M. A.; RIOS, E.; MAS, M. L. de; i SCHULTZE, I.: Historia de la comunicación y de la prensa universal y

- de España. Madrid, Atlas, 1988.
- ALCALA ZAMORA, J. N. (dir.): *La vida cotidiana en la España de Velázquez*. Madrid, Temas de Hoy, 1989.
- ALFÉREZ, A.: *Cuarto poder en España. La prensa desde la ley Fraga 1966*. Barcelona, Plaza Janés, 1986.
- ARTOLA, M. (dir.): *Enciclopedia de Historia de España*. Madrid, Alianza, 1988, 3 vols.
- BAGET HERMS, J. M.: *Historia de la televisión en España (1956-1975)*. TD, Bellaterra, Departament de CAiP, U.A.B., 1990.
- BENNASSAR, B.: *Inquisición española: poder político y control social*. Barcelona, Crítica, 1981.
- BENNASSAR, B.: *Los españoles. Actitudes y mentalidad. Desde el siglo XVI hasta el siglo XIX*. San Lorenzo del Escorial, SWAN, 1985.
- BENNASSAR, B. et altri: *Historia de los españoles*. Barcelona, Crítica, 1989, 2 vols.
- BLANCO, C.; RODRIGUEZ, J. i ZAVALA, I. M.: *Historia social de la literatura española*. Madrid, Castalia, 1978, 3 vols.
- BOZAL, V.: *Historia del arte en España*. Madrid, Istmo, 1978, 2 vols.
- BUSTAMANTE, E. i ZALLO, R. (coords.): *Las industrias culturales en España. Grupos multimedia y transnacionales*. Madrid, Akal, 1988.
- CASTILLO CASTILLO, José. *Sociedad de consumo a la española*. Madrid, Eudema, 1987.
- CARRERAS, A. (coord.): *Estadísticas históricas de España. Siglos XIX-XX*. Madrid, Fundación Banco Exterior, 1989.
- DESCOLA, J.: *La vida cotidiana en la España romántica 1833-1868*. Barcelona, Argos Vergara, 1984.
- DESVOIS, J. M.: *La prensa en España (1900-1931)*. Madrid, Siglo XXI, 1977.
- DIAZ, E.: *Notas para una historia del pensamiento español actual (1939-1975)*. Madrid, Edicusa, 1978, 2a ed.
- DIAZ NOSTY, B.; LALLANA, F. i TIMOTEO ALVAREZ, J.: *La nueva identidad de la prensa. Transformación tecnológica y futuro*. Madrid, Fundesco, 1988.
- ELORZA, A.; PEREZ LEDESMA, M. i TUNON DE LARA, M. (eds.): *Prensa y sociedad en España 1820-1936*. Madrid, Edicusa, 1975.
- ENTWISTLE, W.J.: *Las lenguas de España: castellano, catalán, vasco y gallego-portugués*. Madrid, Istmo, 1980, 3a. ed.
- FONTANA, J. et altri: *España bajo el franquismo*. Barcelona, Crítica, 1986.
- FONTCUBERTA, M. de i GOMEZ MOMPART, J. Ll.: *Alternativas en Comunicación. Crítica de experiencias y teorías*. Barcelona, Mitre, 1983.
- FRANQUET, R. i MARTI, J. M. (coords.): *10 años de libertad de información en la radio española 1977-1987*. Bellaterra, Departament de CAiP, U.A.B., 1989.
- GARITANONDIÁ, C.: *La radio en España 1923-1939 (De altavoz musical a arma de propaganda)*. Universidad del País Vasco i Siglo XXI, 1988.
- GARITANONDIÁ, C.; GRANJA, J. L. de la, i PABLO, S. de (eds.): *Comunicación, cultura y política durante la II República y la guerra civil*. Bilbao, Universidad del País Vasco, 1991, 2 vols.
- GINER, S.: *Historia del pensamiento social*. Barcelona, Ariel, 1982, 3a. ed.
- GOMEZ APARICIO, P.: *Historia del periodismo español*. Madrid, Editora Nacional, 1967, 1974 i 1981, 4 vols.
- GOMEZ MOMPART, J. Ll. i MARIN, E.: "Elements per a una caracterització de l'inici de la premsa diària de masses" i "La conformació del discurs periodístic de masses a Catalunya. De la Mancomunitat a la Segona República", a TUNON DE LARA, M. (dir.): *La prensa de los siglos XIX y XX*. Bilbao, Universidad del País Vasco, 1986, pp. 83-97 i 433-451.
- GOMEZ MOMPART, J.L.: "Los fotógrafos en la creación de imagen del Rey de España (1974-1986)", a LOPEZ ESCOBAR, E. i ORIHUELA, J. L. (eds.): *La responsabilidad pública del periodista*. Pamplona, Universidad de Navarra, 1988, pp. 507-518.
- GOMEZ MOMPART, J.L.: *Televisió i identitat cultural: el cas TV-3 (1984-1988)*. Actes del 16è. Congrés Internacional de l'AIERI, Barcelona, U.A.B., 1988, pp. 285-319.
- GOMEZ MOMPART, J. Ll.: "La radio estelar en España: El fenómeno radiofónico de los años ochenta", *Voces y culturas. Revista de Comunicación*. Barcelona, núm. 2/3, juny de 1991, pp. 13-33.
- GOMEZ MOMPART, J. Ll.: "Medio siglo de prensa del corazón en España (1940-1990)", *Análisis. Quaderns de Comunicació i Cultura*. Bellaterra, U.A.B., núm. 14, 1991.
- GOMEZ TABANERA, J.M. (ed.) y otros: *El folclore español*. Madrid, Instituto Español de Antropología Aplicada, Istmo, 1968.
- GUERENA, J. L. i TIANA, A. (eds.): *Clases populares, cultura, educación. Siglos XIX y XX*. Madrid, Casa de Velázquez/UNED, 1990.
- HINA, H.: *Castilla y Cataluña en el debate cultural 1714-1939*. Barcelona, Peninsula, 1986.
- LOZANO, J.: *El discurso histórico*. Madrid, Alianza, 1987.
- MANGINI, Sh.: *Rojos y rebeldes. La cultura de la disidencia durante el franquismo*. Barcelona, Anthropos, 1987.
- MARRADES, I. i PERINAT, A.: *Feminismo, prensa y sociedad en España (1800-1930)*. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas, 1980.
- MARTIN SERRANO, M.: *El uso de la comunicación social por los españoles*. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas, 1983.
- PAYNE, S.: *El catolicismo español*. Barcelona, Planeta, 1984.
- RESENA, Equipo: *La cultura española durante el franquismo*. Bilbao, Ediciones Mensajero, 1977.
- RESENA, Equipo: *Doce años de cultura española (1976-1987)*. Madrid, Encuentro, 1989.
- ROIG CASTELLANOS, M.: *La mujer y la prensa desde el siglo XVII a nuestros días*. Madrid, Imp. O.G., 1977.
- SAIZ, M.D.: *Historia del periodismo en España. 1. El siglo XVIII*. Madrid, Alianza, 1983.
- SEOANE, M.C.: *Historia del periodismo en España. 2. El siglo XIX*. Madrid, Alianza, 1983.
- SHUBERT, A.: *Historia social de España (1800-1990)*. Madrid, Nerea, 1991.
- SINOVA, J.: *La censura de prensa durante el franquismo*. Madrid, Espasa-Calpe, 1989.
- STROMBERG, R. N.: *Historia intelectual europea desde 1789*. Madrid, Debate, 1990.
- TERRON MONTERO, J.: *La prensa en España durante el régimen de Franco*. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas, 1981.
- TIMOTEO ALVAREZ, J. y otros: *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad*

- (1900-1990). Barcelona, Ariel, 1989.
- TRESSERRAS, J. M. i MARIN, E.: El Regne del Subiecte. Per una teoria materialista de la comunicació social. Barcelona, El Llamp, 1987.
- TURON DE LARA, M. (dir.): Historia de España. Barcelona, Labor, 13 vols.
- TURON DE LARA, M. (dir.): La prensa de los siglos XIX y XX. Metodología, ideología e información. Aspectos económicos y tecnológicos. I Encuentro de Historia de la Prensa, Universidad del País Vasco, 1986.
- TURON DE LARA, M.; VALDEON BARUQUE, J. i DOMINGUEZ ORTIZ, A.: Historia de España. Barcelona, Labor, 1991.
- VICENS VIVES, J. (dir.): Historia de España y América social y económica. Barcelona, Vicens Vives, 5 vols.
- VILAR, P.: La guerra civil española. Barcelona, Crítica, 1986.

Al llarg del curs s'ampliarà la bibliografia amb una documentació específica per a cadascun dels capítols del programa.

AVALUACIO

Participació activa a les classes i en algun seminari de debat i d'investigació o treball de recerca amb tutoria, a més d'examens parcials alliberadors i de recensions obligatòries.